

יחסי יהודים-מוסלמים בנבי סמואל: דו-קיום או שקט יחסי המשרת אינטרסים?

מעין סלומון גימון

מבוא

נבי סמואל (או בשמו העברי קבר שמואל הנביא) הוא אתר קדוש עבור יהודים, מוסלמים ונוצרים הנמצא כשבעה קילומטרים מצפון מערב לירושלים, בנקודה שגובהה כ-885 מטרים מעל פני הים. האתר נמצא סמוך לדרך מעלה בית חורון העתיקה, אשר הובילה ממישור החוף לירושלים (כיום כביש 443). לנקודה אסטרטגית זו, בעלת תצפית כה נרחבת, היתה חשיבות צבאית ודתית לדתות המונותאיסטיות ולכוחות הפוליטיים ששלטו באזור לאורך ההיסטוריה, והיא עודה כזאת גם בימינו.

בשל מסורת הקושרת את האתר עם שמואל הנביא הפך האתר קדוש לשלוש הדתות המונותאיסטיות. בני הדתות השונות מתפללים במבנה המרכזי שבאתר, שנבנה בתקופה הצלבנית ושימש כנסייה.¹ בחלקו התחתון של המבנה, המורכב ממערת הקבר, מתפללים היהודים; בחלקו העליון, במסגד המצוי בקומת הכניסה, מתפללים המוסלמים; ומדי פעם בפעם, על גג המבנה, מתפללים צליינים נוצרים.²

בנבי סמואל לא קיימים הסדרי תפילה מיוחדים במשך השנה, ואין בו שמירה אינטנסיבית של כוחות הביטחון, ואף על פי כן היחסים באתר בין המוסלמים

* המאמר מבוסס על עבודת סמינר לתואר ראשון בקורס 'התחרות על הקדושה – קהילות דתיות בירושלים' בהנחייתו של ד"ר אמנון רמון, החוג למדעי הדתות, האוניברסיטה העברית בירושלים.

1 במלחמת העולם הראשונה נפגעה הכנסייה קשות, אך הבריטים שיפצו את המבנה, והוא עומד במקום עד היום.

2 אם כי בשנים האחרונות החליט המנהל האזרחי מטעמי בטיחות על סגירת שטח הגג למתפללים ולמבקרים.

ליהודים שקטים יחסית, ובני הדתות השונות מתפללים בו לעתים סימולטנית ולרוב בלא כל הפרעות. עם זאת, כפי שנראה בהמשך הדברים, ההיסטוריה של הפעילות הדתית במקום אינה חפה מעימותים וממתחים, ואלו נותנים את אותותיהם עד ימינו אנו.

רוב המאמרים שפורסמו עד כה על אודות אתר נבי סמואל עסקו בהיבטים המקראיים, ההיסטוריים והארכאולוגיים הקשורים בו. מאמרים על אודות היחסים בין המוסלמים ליהודים באתר כמעט שלא פורסמו. לאחרונה פרסם פרופ' יצחק רייטר מאמר העוסק בדו־הקיום אשר שורר לידו בנבי סמואל.³ רייטר משווה במאמרו את המצב הקיים בנבי סמואל למצב הקיים במערת המכפלה שבחברון, וטוען כי לעומת מערת המכפלה, הרווייה היסטוריה של עימותים בין המתפללים בני הדתות השונות הפוקדים אותה, נבי סמואל הוא אי של דו־קיום בין היהודים והמוסלמים המתפללים בו. דבר זה לדעתו חריג במציאות הישראלית הרווייה קונפליקטים ומתיחויות.

במאמר זה אתמקד בבחינת היחסים בין המתפללים היהודים למתפללים המוסלמים, ואבקש לבחון את טענתו של רייטר לדו־קיום בנבי סמואל. ארצה להראות כי השימוש בביטוי 'דו־קיום' מוגזם בבואנו לתאר את היחסים בין בני הדתות השונות בנבי סמואל וכי גם לאתר זה היסטוריה של עימותים, מתיחויות ותחרות על השליטה בו.

מקור המסורת על נבי סמואל

חוקרים שונים במשך תקופה ארוכה חלוקים בדעותיהם בנוגע לזיהוי של נבי סמואל. זיהוי על פי המקורות היהודיים המאוחרים של ימי הביניים הוא עם רמה המקראית, מקום קבורתו של שמואל הנביא ('וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּבֵיתוֹ בְּרָמָה', שמואל א, כה א; 'וַיִּקְבְּרוּהוּ בְּרָמָה', שם כח ג). המקורות העתיקים והמחקר הגאוגרפי-היסטורי המודרני של ארץ ישראל מצביעים על זיהוי של רמה עם הכפר א־ראם, שמצפון לירושלים.⁴ כמו כן, חוקרים מסוימים זיהו את נבי

3 Yitzhak Reiter, 'Contest or Cohabitation in Shared Holy Places? The Cave of the Patriarchs and Samuel's Tomb', in: Marshall J. Breger, Yitzhak Reiter and Leonard Hammer (eds.), *Holy Places in the Israeli-Palestinian Conflict: Confrontation and Co-Existence*, Routledge, New York 2009

4 זיהוי זה מתואר בין היתר במחקרו של פרופ' יואל אליצור, 'מקור המסורת על "נבי סמואל"', קתדרה, 31 (ניסן תשמ"ד), עמ' 75-90.

סמואל עם הבמה שבגבעון ('פִּי־הָיָא הַבְּמָה הַגְּדוֹלָה', מלכים א, ג ד), ואילו אחרים זיהו אותו עם בארות, אחת מערי הגבעונים (יהושע ט ז). ויליאם פוקסוול אולברייט, ארכאולוג וחוקר ארץ ישראל, זיהה בשנות השלושים של המאה ה-20 את נבי סמואל עם מצפה המקראית לאחר שערך חפירות ארכאולוגיות באתר.⁵ גם החוקרים יצחק מגן ומיכאל דרון, אשר ערכו חפירות ארכאולוגיות מחדשות בנבי סמואל בשנות התשעים וגילו שרידים מימי בית ראשון ובית שני, טוענים שזיהוי נבי סמואל עם מצפה המקראית, הקשורה בפעילות הדתית של שמואל הנביא, נכון ומתיישב עם המקורות (יהושע יח כו; שופטים כא א-ח; שמואל א, ז ה-ו; יב א-יז).⁶ הם טוענים כי סיפור מלחמת בעשא מלך ישראל באסא מלך יהודה (מלכים טו כב) וסיפור הירצחו של גדליהו בן אחיקם (ירמיהו מא), בשילוב הממצאים שנתגלו בנבי סמואל, מעידים על זיהוי מצפה המקראית עם נבי סמואל, ולא עם תל א-נצבה.⁷ לדעת מגן ודרון הפסוק — 'ויאספו ויבואו למצפה מול ירושלים כי מקום תפילה היה במצפה לפנים בישראל ויצומו ביום ההוא' (חשמונאים א, ג 46-47), מכריע בסוגיית זיהוי מצפה עם נבי סמואל בשל ציון מקומה הגאוגרפי של מצפה, 'מול ירושלים'; תיאור זה תואם לדעתם למקומו של נבי סמואל יותר מאשר למקום תל א-נצבה.

פסוק זה מספר חשמונאים מתאר את ימי הבית השני, שיהודה המכבי חידש בהם טקס עתיק יומין של כינוס עם ישראל במצפה לפני היציאה למלחמה. יהודה המכבי שילב בהתכנסות העם במצפה מאפיינים צבאיים ודתיים גם יחד, ובטקס הכינוס לקראת המלחמה חידש פולחן דתי מימי השופטים. מלבד זה, ההתכנסות במצפה לצורכי תפילה בשעות הקשות לעם ישראל היתה ככל הנראה מעוגנת היטב במסורת הדתית של ימי בית שני.⁸ כך אפשר לראות שעוד בתקופת החשמונאים נחשב אתר נבי סמואל נקודה אסטרטגית בעלת חשיבות צבאית ודתית. זאת ועוד, כיאה לנקודות אסטרטגיות בעלות חשיבות צבאית ודתית עבור קבוצות שונות, בתקופות מסוימות לאורך ההסטוריה היה נבי סמואל מוקד קרבות ומאבקים על שליטתו ועל קדושתו.

5 אם כי יש שזיהו את תל א-נצבה עם מצפה המקראית.

6 יצחק מגן ומיכאל דרון, 'נבי סמואל (שמואל הנביא — הר השמחה)', קדמוניות, לב, 2, 118 (תש"ס), עמ' 62.

7 שם, עמ' 65.

8 שם.

נבי סמואל – חילופי הבעלות והשליטה במקום לאורך ההיסטוריה

מחקרים היסטוריים וארכאולוגיים שונים, ובעיקר המחקר הארכאולוגי של יצחק מגן ומיכאל דרון, חושפים את הפעילות והשליטה של כל אחת מהדתות המונותאיסטיות בנבי סמואל לאורך ההיסטוריה.

פעילות יהודית בנבי סמואל היתה קיימת עוד בתקופת בית ראשון. עם זאת, שרידים מהתקופה ההלניסטית מצביעים על נטישת היישוב היהודי את המקום בראשית התקופה החשמונאית (63-167 לפנה"ס), דווקא בתקופה אשר יהודה היתה למדינה עצמאית והרחיבה את גבולותיה. מגן ודרון סבורים כי אפשר לתלות את הנטישה בחששם של החשמונאים, אשר שיא כוחם היה שליטתם בבית המקדש בירושלים, שמא יפגע אתר פולחן מרכזי כמצפה המקראית (נבי סמואל), הסמוך לירושלים, בייחודו של הפולחן בירושלים, וכך גם בכוחם. עם זאת, בתקופה זו המשיכו החשמונאים להחזיק במקום כמצודה המגנה על ירושלים עד ימי אלכסנדר ינאי; שאז הורחבו הגבולות, ועל כן לא היה עוד צורך בהגנת המצודה, והמקום נעזב.⁹

בתקופה הביזנטית (324-640 לספירה) עמד בנבי סמואל מנזר ביזנטי אשר נבנה לכבודו של שמואל, בלא קשר לזיהוי המקום עם קברו. הביזנטים הכירו את כתביו של הירונימוס, מאבות הכנסייה הנוצרית, בדבר העברת עצמותיו של שמואל הנביא לעיר כלקרון שבארץ טורקיה.¹⁰ על כן, לדעת מגן ודרון, ייתכן כי רק בשל זיהוים של הביזנטים את נבי סמואל עם מצפה, אשר היתה אתר מקודש בימי בית שני ואשר מסורת הקדושה שלה היתה קשורה בשמואל הנביא ועברה לנוצרים, קישרו הביזנטים בין המקום ובין שמואל והקימו בו מנזר על שמו ולכבודו.

בתקופה האומאית (661-750 לספירה) המשיכה הפעילות הנוצרית במקום, לצד השליטה המוסלמית. המנזר בנבי סמואל לא נהרס עם הכיבוש המוסלמי, אלא המשיך להיות אתר נוצרי גם בתקופה זו ולאחריה, וייתכן כי אף היה מיושב בנוצרים גם בתקופה העבאסית (750-940 לספירה) וניטש רק בתקופה הפאטימית (970-1099 לספירה).¹¹

9 שם, עמ' 67.

10 Hieronymus: 'Contra Vigilantium', II, in: Jacques Paul Migne (ed.), *Patrologia cursus completes, Series Latina*, 23, Paris 1845, II. Col. 343, paragraph 5

11 מגן ודרון, 'נבי סמואל' (ראו לעיל הערה 6), עמ' 68.

זיהוי אתר נבי סמואל עם מקום קבורתו של סמואל הנביא נעשה רווח החל מהתקופה הצלבנית (1099-1260 לספירה). חשיבותו הצבאית של האתר התבהרה עבור הצלבנים עוד במסע הצלב הראשון, שאז השקיפו ממנו וראו לראשונה את ירושלים (1099), ואפשר שבשל שמחתם בראותם אותה כינו אז את המקום 'הר השמחה' (Mons Gaudii). בנימין מטודלה, שטייל בארץ בראשית שנות השבעים של המאה ה-12, סיפר כי לאחר שכבשו הצלבנים את רמלה, שלדירו היא רמה המקראית, הם מצאו בה את קבר סמואל והעבירו את עצמותיו לשילה:

כאשר לקחו בני אדום [=הצלבנים] את רמלה, היא הרמה, מידי בני הישמעאלים, מצאו בה את קברו של סמואל הרמתי אצל כנסת היהודים והוציאוהו בני אדום והוליכוהו לשילה ובנו עליה במה גדולה וקראו אותה 'ש' [=סנט] סמואל דה שילה.¹²

אכן, רבים מהנוצרים בימי הביניים שגו וזיהו את נבי סמואל עם שילה, ועל פי המקורות היהודיים הקדומים נראה כי אף היהודים שגו בזיהוי זה. בכל זאת, תיאורו זה של מטודלה מצביע על קישור מקום הימצאותן של עצמות סמואל הנביא עם אתר נבי סמואל.

נבי סמואל שימש בתקופה הצלבנית אתר מקודש ואתר צבאי גם יחד. הצלבנים בנו במקום מבצר ומנזר, שבמרכזו כנסייה גדולה וסביבו מקום חניה לצליינים ולצבאות הצלבנים. עם חלוף השנים וכיבושו של צבא צאלח א-דין במאה ה-12 שימש המקום את חילותיו, ולאחר מכן הם הרסו אותו כדי למנוע את הצלבנים מלשוב ולהתבסס בו.¹³

פולחן יהודי ומוסלמי זה לצד זה בנבי סמואל

עם תום התקופה הצלבנית התפתחו פולחנים יהודיים ומוסלמיים אלו לצד אלו בנבי סמואל. בתקופה הממלוכית (1260-1517 לספירה) היה האתר מוקד חשוב לעלייה לרגל של יהודים, ועל פי עדויות של עולי רגל שונים, היהודים נהנו מחופש פולחן, ובחלק מהזמן אף מחזקת בעלות במקום. יצחק בן-צבי טען

12 אברהם יערי, מסעות ארץ-ישראל, גזית, תל אביב תש"ו, עמ' 43.

13 יואל בן דב, נבי סמואל, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2006, עמ' 38-52; מגן ורדון, 'נבי סמואל', עמ' 69-70.

שהיהודים בתקופה הממלוכית קנו את מערת הקבר שבנבי סמואל ובנו עליה בית כנסת ודירות לשומרי המקום.¹⁴ עם זאת, אף שהיהודים הגיעו לנבי סמואל לפני המאה ה-15, אין הוכחות חותכות שהיה במקום בית כנסת לפני מאה זו. סביר שהיהודים בתקופה הממלוכית רכשו זכויות במקום, אך לא ידוע מהן בדיוק אותן זכויות ומתי קיבלו אותן. הידיעה הקדומה ביותר על אודות קיומו של בית כנסת בנבי סמואל מובאת באיגרת מארץ ישראל מאמצע המאה ה-15, אשר היא מקור מידע חשוב השופך אור על פעילות היהודים בירושלים בתקופה זו, ובה כתוב: 'באנו בירידה ובשפלות גדול מכל הדברים אשר היינו מחזיקים בהם כמו בית הכנסת בחברון [...] בית שמואל הרמתי ע"ה'.¹⁵ עדות שכתב רבי משולם מוולטרה, אשר ביקר בארץ בשנת 1481, מצביעה על כך שבית הכנסת היה במערת הקבר ושהבניין אשר מעליו היה בידי היהודים:

בית אחד סגור שהיהודים מחזיקים אותו והשמש מבית הכנסת אשר שמו ר' משה ב"ר שמואל פתח לי הבית [...] למטה במערה [...] ולשם בית הכנסת אשר נר תמיד תוקד בו ולשם קבורת אדוננו שמואל ע"ה¹⁶

כן הוא סיפר כי בכ"ח באייר, שעל פי המסורת הוא יום פטירתו של שמואל הנביא, היו באים לאתר יהודים רבים ממצרים, מסוריה ומבבל כדי להתפלל על קברו. הוא אף כתב בדבר הסובלנות שגילו המוסלמים כלפי היהודים כי 'הישמעאלים מכבדים את כל הקברים הרבים המקודשים ליהודים במרחב ירושלים'.

לעומת הסובלנות של המוסלמים המוזכרת לעיל, קיימות עדויות לעימותים ולוויכוחים בין היהודים למוסלמים על השליטה במקום ועל הזכות לפולחן בו. מכתבים נוספים של רבי משולם מוולטרה עולה כי היו ניסיונות השתלטות של מוסלמים על נבי סמואל: 'המוסלמים אומרים ליהודים למה לא תלכו לקבר צדיק כך או הנביא, שמו כך, ומאלה הקברים ביקשו הישמעאלים כמה פעמים

14 יצחק בן-צבי, 'שוב יהודי ליד קברו של שמואל הנביא', ידיעות החברה העברית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה, י (תש"ג), גנוך המדינה, מזהה פיזי: פ/37/1899, עמ' 12.

15 ריצ'רד בנימין, כתבי היד העבריים בספריית הפאלאטינה בפרמה, האוניברסיטה העברית בירושלים – בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים תשס"א, עמ' 373, מס' 18/1346; נויבאואר אברהם, 'קבוצים על עניני עשרת השבטים ובני משה', בתוך קובץ על יד, שנה ד, מקיצי נרדמים, ברלין תרמ"ח, עמ' 46-50.

16 אברהם יערי, מסע משולם מוולטרה בארץ-ישראל בשנת רמ"א (1481), מוסד ביאליק, ירושלים תשי"ט, עמ' 74.

שיהיו סגורים ובקדושה תחת ידם וה' הפר עצתם¹⁷ מלבד זה, קיימת ידיעה המבטאת פולמוס חריף עם המוסלמים, אשר רבי יצחק לטיף, ששהה בישראל בשנים 1480-1485, מעיד עליה:

פעם אחת החדילו הערבים את היהודים מליכנס בטרקלין של קברו של שמואל הנביא להתפלל. קם עליהם הצדיק הזה [=שמואל], זלה"ה [=זכרונו לחיי העולם הבא] וְחָנַק בגרונו למחדיל היהודים מלבוא בתפילתו ואמר לו: תחזיר המפתח ליהודים וישקדו על פתחי, כי הם בניי ולא אתם. מיד החזיר, וזה שמעתי בהיותי שם ונרות דולקים שם תמיד וערבים מתנדבים ודולקים.¹⁸

עדויות בדבר עימותים בין היהודים למוסלמים התרבו בתקופה העות'מאנית (1517-1917). בשנים 1517-1735 התנהל מאבק בין יהודים למוסלמים על זכויות ועל בעלות, והמוסלמים ניסו לדחוק את רגלי היהודים מהאתר. לעתים קרובות הובילו העימותים את האחראים המוסלמים המקומיים לחסימת כניסתם של יהודים למקום למשך זמן-מה או לדרישת תשלום של מס כניסה, והיהודים בתגובה החרימו את המקום כדי לשלול מהמוסלמים רווח. מלבד זה, בשנת 1730 אף הפקיע המופתי של ירושלים, השיח' מוחמד אל ח'לילי, את הקבר מידי היהודים, סתם את פתח הכניסה ובנה עליו מסגד. יצחק בן-צבי במאמרו ציטט מהכתוב בעיתון מצרי את דבריו של מצטפא אל-אסעד אך-לוקיימי, שביקר בארץ בשנת 1143 להג'רה, שנת 1730 לספירת הנוצרים:

כך היה המצב עד שהופיע השיח' מוחמד אל ח'לילי, והצייל את המקום הזה מידיהם, לפי תעודה רשמית מהשולטן, ויסתום את פי המערה, ויבנה עליה צריח, ויהפוך את המקום למסגד וימנע את היהודים לחלוטין מלבקר במקום הזה, ויחדלו היהודים מלבוא למקום, ויבקרוהו בסתר כשהם פוחדים ויעמדו מחוץ למסגד ואליו לא יכלו להיכנס.¹⁹

כן נראה שבאותה התקופה החלה התיישבות מצומצמת של מוסלמים באתר. משנת 1735 עד כיבוש הבריטים ב-1917 היתה הבעלות על נבי סמואל מוסלמית, ונמנעו רשות הביקור ורשות התפילה מכל מי שאינו מוסלמי (יהודים ונוצרים כאחד). כללית, בתקופה העות'מאנית היו היהודים תלויים בחסדי

17 שם.

18 ריצ'רד, כתב יד פרמה (ראו לעיל הערה 15), עמ' 373, מס' 1346/16. אברהם יערי, איגרות ארץ ישראל, מסדה, רמת גן 1971, עמ' 96.

19 בן-צבי, 'שוב יהודי' (ראו לעיל הערה 14), עמ' 12.

השלטון העות'מאני שבקושטא, ובסך הכול היה מספר הפרמאנים (=צווים) שהבטיחו את זכויות היהודים רב ממספר הפרמאנים ששללו אותן. התקופות שיכלו היהודים להתפלל במקום היו רק בזכות חסדי העות'מאנים אשר כפו את החלטותיהם על המוסלמים.²⁰

בתקופת המנדט הבריטי היתה ליהודים ולמוסלמים גישה לנבי סמואל, אשר היה בשליטת הווקף. עם זאת, יש הטוענים כי בתקופה זו נמנעה כניסת יהודים למערת הקבר. המנדט הבריטי היה מחויב לשמר את הסטטוס קוו, כגון שמירה על הזכויות הקיימות במקום קדוש, והיהודים בתקופה זו כמעט שלא התמרדו כנגד רשויות המוסלמים באתר. בימי מלחמת השחרור הפגיו הלגיון הירדני מנבי סמואל את ירושלים. ב-22 באפריל 1948 הוטל על יחידה מהגדוד הרביעי של הפלמ"ח לכבוש את בית אכסא ונבי סמואל וליצור שטח עברי רצוף מצפון מערב לבירה הנצורה. בית אכסא נכבשה, אולם בפנייתה של היחידה היהודית לנבי סמואל היא כותרה; מכיוון המסגד שבכפר נורתה עליה אש צולבת, ומרבית הלוחמים נפלו חללים.²¹ ב-19 השנים של השלטון הירדני בגדה המערבית לא היתה ליהודים גישה לאתר.

המצב בנבי סמואל מאז מלחמת ששת הימים – זד־קיום או שקט יחסי המשרת אינטרסים?

במלחמת ששת הימים (1967) גברה חטיבה 10, בפיקודו של אורי בן ארי ('הראל'), על הירדנים וכבשה את נבי סמואל. מאז המנהל האזרחי בשם צה"ל אחראי לאתר ומפקח עליו, וכיום קיים באתר בקביעות שומר מטעמו. גם רשות העתיקות, רשות הטבע והגנים ומשרד הדתות משתתפים בפיקוח על היבטים שונים באתר, וממאי 2009 קיימת באתר נציגות של רשות הטבע והגנים; זו מפקחת על המקום ואחראית לקשר עם הגורמים הרלוונטיים במידת הצורך. בו בזמן, הווקף המוסלמי אחראי למסגד ולחלקים ששימשו את צבא ירדן עד 1967. הפולחן היהודי בנבי סמואל התחדש לאחר 1967, בחסות המנהל האזרחי, והקבוצות היהודיות נהנות עד היום מחופש גישה ותפילה במקום. רוב המתפללים היהודים מגיעים לאתר מאזור שכונת רמות שבירושלים או

20 בן דב, נבי סמואל (ראו לעיל הערה 13), עמ' 77-79.

21 הערך 'נבי סמואל', האנציקלופדיה העברית, כד, חברה להוצאת אנציקלופדיות, ירושלים תשל"ב, עמ' 828-829.

משכונות אחרות בעיר, וקבוצות שונות של חסידי ברסלב מגיעות אליו מכל רחבי הארץ. גם המוסלמים נהנים מחופש תפילה במקום, ועם זאת אינם נהנים מחופש גישה כשל היהודים בשל המחסומים השונים הקיימים בגדה המערבית ובשל האישורים שעל כמה מהם להשיג כדי להגיע אל האתר. במשך השבוע פוקדים את האתר מתפללים מוסלמים מועטים, רובם תושבי הכפר הסמוך, אך בתפילות יום השישי פוקדים את האתר כמאה מתפללים מוסלמים, כחצי מהם פועלים פלשתינאים העובדים ביישובים היהודיים הסמוכים שמגיעים בהפסקת הצהריים להתפלל במסגד נבי סמואל, הקרוב למקום עבודתם.²²

חוקרים שונים, כגון יואל בן דב²³ ויצחק רייטר, טוענים כי מאז מלחמת ששת הימים שורר בנבי סמואל דו־קיום. רייטר אף טוען במאמרו כך: 'Given its location [...] and the political situation [...] Samuel's Tomb looks like an oasis amid the desert'.²⁴ אכן, נבי סמואל הוא אתר אשר מוסלמים ויהודים מתפללים בו זה לצד זה, ולרוב בלא כל הפרעה מן הצד האחר. עם זאת, ברצוני לטעון, להבדיל מרייטר ומבן דב, כי אי אפשר לכנות את המצב השורר בנבי סמואל 'דו־קיום' או 'אואזיס בלב מדבר', אלא אפשר לכנותו 'שקט יחסי המשרת אינטרסים', שכן בהקשר של המאבק על ארץ הקודש, אתרים קדושים הם סמלים דתיים, תרבותיים ולאומיים הנרתמים למאבקים הפוליטיים. על כן דו־קיום אמתי בין שתי האוכלוסיות כמעט בלתי אפשרי כל עוד אין פתרון לבעיות הלאומיות. ארצה להראות כי השקט היחסי הנשמר בנבי סמואל מאז מלחמת ששת הימים ועד ימינו משרת את האינטרסים השונים של היהודים ושל המוסלמים המתפללים במקום וכי בתקופות מסוימות הוא אף נשמר אך ורק בזכות הפיקוח הקיים במקום ובזכות כוחות משטרת ישראל ומשמר הגבול המוזעקים אליו כדי להרגיע את העימותים בין בני הדתות השונות.

רייטר במאמרו משווה את המצב במערת המכפלה לזה אשר קיים בנבי סמואל, וטוען כי אחת הסיבות לכך שבנבי סמואל שורר דו־קיום ואילו במערת המכפלה קיימים עימותים רבים היא חשיבותו הדתית המופחתת של נבי סמואל לעומת מערת המכפלה עבור בני הדתות השונות. בקבר שמואל ואף במערת המכפלה יהודים ומוסלמים חולקים את אותן הדמויות התנ"כיות וכמעט את

22 מתוך ראינות שערכתי עם מר עומרי חסון, נציג רשות הטבע והגנים בנבי סמואל, בתאריך 16.9.2010 ועם מואזין המסגד בנבי סמואל מת'קל ברקת המכונה אבו היימן, ובנו אמג'ד, בתאריך 29.9.2010.

23 בן דב, נבי סמואל, עמ' 92.

24 רייטר, 'מאבק או דו קיום' (ראו לעיל הערה 3), עמ' 159.

אותו הנרטיב, אך מערת המכפלה מרכזית מאוד מבחינה דתית עבור שתי הדתות, שכן היא מקושרת לאבות, ואילו קבר שמואל מרכזי פחות עבורן. מלבד זה, רייטר טוען כי חשיבותו של קבר שמואל עבור המוסלמים קטנה מחשיבותו עבור היהודים.

האסלאם מקבל את כל הנביאים והשליחים של אלוהים אשר הקדימו את מוחמד ומכיר בהם. בשל כך כל הדמויות המרכזיות עבור היהודים נחשבות קדושות גם באסלאם. דמותו של שמואל הנזכרת בכתב היד של סיפור הנביאים ('Qisas al-anbiya') והטבועה בתודעת המוסלמים חיובית ודומה ביותר לתיאורה בתנ"ך. רייטר טוען כי לקבר שמואל חשיבות גדולה עבור היהודים יותר מאשר עבור המוסלמים בשל מעמדו הדתי ואף הפוליטי של שמואל, ואילו עבור המוסלמים הוא אחד מבין רבים מהנביאים הראשונים.²⁵ מואזין מסגד נבי סמואל, מר מת'קל ברקת, המכונה אבו היימן, טען בריאיון עמו, שנערך באתר, כי הקוראן מחייב את המוסלמים באמונה במשה ובכל הנביאים שקדמו למוחמד. בנו אמג'ד הוסיף כי אמנם בקוראן שמואל מוזכר פעם אחת בלבד, אך מכיוון שהוא המשיך את דרכי משה, הוא בעל חשיבות ויש להאמין בו.²⁶

אכן, ממספרי המתפללים היהודים והמוסלמים הפוקדים את האתר אפשר להסיק כי נבי סמואל בעל חשיבות פחותה יותר עבור המוסלמים לעומת היהודים. נציג רשות הטבע והגנים היהודי העובד במקום, מר עומרי חסון, טען כי מספר המתפללים המוסלמים המגיעים לאתר נמוך במידה ניכרת ממספר המתפללים היהודים.²⁷ עם זאת, המואזין של המסגד, מר מת'קל אבו היימן, טען כי הסיבה לכך שמספר מועט של מוסלמים פוקד את האתר היא כי הישראלים מערימים קשיים על הפלשתינאים אשר אינם בעלי תעודת זהות ישראלית, ועל כן קשה לפלשתינאים החפצים בכך להגיע לאתר מאז 1967. עוד הוא טען שמאז בנייתה של גדר ההפרדה וסגירת האפשרות של מוסלמים מבית איכסא להגיע אל האתר בשנים האחרונות ירדה כמות המתפללים במסגד ירידה ניכרת. מלבד זה, החשיבות הדתית של האתר עבור בני הכפר המוסלמים אינה קשורה בהכרח לזיהוי המקום כאתר קבורתו של שמואל הנביא. אמג'ד, בנו של מואזין המסגד, טען כי ייתכן שקברו של שמואל אינו נמצא כלל באתר נבי

25 שם, עמ' 167.

26 מתוך ראינות שערכתי עם מואזין המסגד בנבי סמואל מת'קל ברקת, המכונה אבו היימן, ובנו אמג'ד, בתאריך 29.9.2010.

27 מתוך ריאיון שערכתי עם מר עומרי חסון, נציג רשות הטבע והגנים בנבי סמואל, בתאריך 16.9.2010.

סמואל, אך למרות זאת הדגיש שנוכחות המוסלמים בנבי סמואל חשובה בשל המסגד המשמש את בני הכפרים הסמוכים. גם אביו טען כי רוב המוסלמים המגיעים לאתר מגיעים לאו דווקא בשל הימצאות קבר סמואל אלא בשל המסגד המצוי במקום, מסגד בני הכפר נבי סמואל.²⁸

רייטר, בהסבריו לדו־הקיום בנבי סמואל, הוסיף במאמרו כי עבור בני הדתות השונות לנבי סמואל חשיבות לאומית פחותה משל מערת המכפלה, ועל כן הסבירות לעוינות ולעימותים במקום נמוכה יותר מאשר במערת המכפלה. אסכים עם רייטר בטענתו זו (מלבד טענתו לדו־קיום באתר) ועם זאת אבקש להדגיש את החשיבות הלאומית של נבי סמואל עבור בני הדתות השונות, הנובעת במידה רבה גם מחשיבותו האסטרטגית. נבי סמואל היה מאז ומתמיד נקודת מפתח לכיבוש ירושלים מכיוון שנמצא על הדרך הראשית אליה. יהודה המכבי כבש את הנקודה הזו בניסיונו לעלות על ירושלים וממנה הסתער על העיר, וגם הצלבנים חדרו לירושלים באותה הדרך. בימי מלחמת העולם הראשונה ביצרו הטורקים והגרמנים את נבי סמואל, וכיבושו בידי הבריטים אפשר את השתלטותם על ירושלים. בימי מלחמת השחרור התנהל במקום קרב נבי סמואל, אשר גבה קרבנות רבים.²⁹ במלחמת ששת הימים התנהלו במקום קרבות, והישראלים שחררו את האתר מידי הלגיון הירדני. אם כך, נבי סמואל הוא אתר למוד קרבות, והוא נקודה אסטרטגית בעלת חשיבות פוליטית ולאומית עבור היהודים והמוסלמים לאורך ההיסטוריה במאבק על השליטה בשטחי הארץ.

הנקודה השלישית אשר רייטר טוען כי היא בעלת השפעה על היחסים בין בני הדתות השונות קשורה במקום האתר ובסביבתו האנושית. מערת המכפלה ממוקמת בחברון, אשר גרים בה – בצפיפות גדולה – מוסלמים וכן קבוצות מתנחלים יהודים לאומיים. על כן לדברי רייטר הסבירות להסלמה בה גבוהה הרבה יותר מאשר בקבר סמואל, אשר ממוקם מחוץ לירושלים ואשר בסביבותיו קיימת קהילה קטנה מאוד של מוסלמים. עם זאת, ארצה לטעון כי גם נבי סמואל ממוקם באזורי הסכסוך היהודי-פלשתינאי, מחוץ לקו הירוק, וסמוך לו עוברת גדר ההפרדה. אמנם נכון הדבר שקיימת באזורו קהילה קטנה בלבד של מוסלמים, אך עניין זה נובע בין היתר מכך שבשנת 1971 הרסו השלטונות הישראליים חלקים גדולים של הכפר סביב הקבר בנבי סמואל. עניין זה היה יכול להוביל לעימותים ארוכי שנים על רקע תכולם וזעמם של בני הכפר על

28 מתוך ריאיון שערכתי עם מר אמג'ד ברקת בנבי סמואל בתאריך 29.9.2010.

29 הערך 'נבי סמואל', האנציקלופדיה העברית (ראו הערה 21 לעיל), עמ' 828-829.

הדבר. עם זאת, יד האירוניה של הקונפליקט הישראלי-פלשתינאי בארץ ישראל נתנה את אותותיה, לדברי מת'קל אבו היימן, כאשר החפירות הארכאולוגיות שנעשו מסביב לקבר, במקום אשר עמדו בו בעבר הבתים ההרוסים, היו מקור פרנסה לבני הכפר, אשר כמה מהם עבדו בחפירות.³⁰

פרופ' רון הסנר טוען במאמרו³¹ כי אתרים קדושים מספקים לגיטימציה, משמעות והרגשת שייכות לקהילה. סיבות אלו, לדידו, מובילות קבוצות דתיות לקונפליקטים עם מתחריהן. עוד הוא טוען שקונפליקטים בין שתי קבוצות המתפללות באתר מסוים אינם ניתנים לפתרון ושלאורך זמן חלוקה וחציצה בין הקבוצות לשני מקומות נפרדים היא היחידה אשר עשויה למנוע התגלעות של אלימות ביניהן. לדעתו, המצב השקט הקיים בבני סמואל נשמר רק מכיוון שהוא מקום 'שולי' יחסית עבור בני העמים השונים. בטענות אלו של הסנר טמון ההסבר לכך שלא ייתכן דו-קיום אמתי בבני סמואל, אלא רק קיום של שקט יחסי, אשר כפי שנראה בהמשך הדברים אף מונע מאינטרסים שונים של בני שתי הדתות.

בבני סמואל קיים כבר עשרים שנה כולל פעיל אשר יסדה קבוצת יהודים ספרדים הקשורה למפלגת ש"ס, וכיום הוא ממוקם בקרוואן הסמוך לקבר המצוי בכניסה לאתר. מתפללים יהודים מירושלים ומרחבי הארץ פוקדים את המקום, ומספר המבקרים היהודים באתר זינק ב-1990, שאז שופרו דרכי הגישה למקום והשלטים הוחלפו משלטים בערבית לשלטים בעברית.³² מלבד זה, מתפללים יהודים רבים מגיעים לאתר להילולות ל"ג בעומר וכ"ח באייר (יום פטירתו של שמואל הנביא על פי המסורת). המספר הגדל של היהודים המתפללים במקום נובע גם מהעלייה בטקסים פופולריים הקשורים בביקור קברי צדיקים ומהמצב הפוליטי, המאפשר לקבוצות דתיות ולאומיות של יהודים להראות את נוכחותן ולטעון לבעלות על אתרים קדושים, באמונה שהמצאותם במקום וכבודם אליו ישמרו עליו וימנעו את כניעת רשויות ישראל לפלשתינאים. גם המוסלמים מנסים להגדיל את כמות המתפללים באתר ולהבטיח את המשכיות תרומות רשויות הווקף ואת המשך קיום האוטובוסים של המוסלמים מירושלים הרוצים להשתתף בתפילות יום השישי.

30 מתוך ריאיון שערכתי עם המואזין של המסגר בבני סמואל, מר מת'קל אבו היימן, בתאריך 29.9.2010.

31 Ron. E. Hassner, 'To Halve and to Hold: Conflicts over Sacred Space and the Problem of Indivisibility', *Security Studies' Summer*, Vol. 12, no. 4 (2003), p. 26.

32 רייטר, 'מאבק או דו קיום', עמ' 170.

למרות ניסיונות המוסלמים להגדיל את מספר המתפללים בני דתם, רוב המתפללים הפוקדים את המסגד הם בני הכפר נבי סמואל או בני הכפרים הסמוכים, ולעתים מגיעים לאתר מוסלמים ממזרח ירושלים ופועלים פלשתינאים העובדים באזור. המואזין מת'קל אבו היימן הוא תושב הכפר נבי סמואל ונמצא באתר מדי יום ביומו. הוא מפעיל ומנהל מרכזלית, הממוקמת בבניין המרכזי סמוך לפתח הכניסה למסגד בשטחי בעלות הווקף, ונהנה מרווחיה. המרכזלית בעלת היתרי כשרות בר"ץ, ולפיכך המתפללים היהודים הפוקדים את המקום יכולים לקנות בה מוצרים שונים. בנו אמג'ד מועסק מטעם חברת כוח אדם כעובד תחזוקה של רשות הטבע והגנים באתר.

אם כן, אפשר להבין מהם האינטרסים המניעים את האנשים אשר נוכחים במקום מדי יום ביומו לשמור על השקט בו. כפי שטען נציג רשות הטבע והגנים מר עומרי חסון, הסיבה לשקט היחסי השורר במקום היא שמתפללים בו אנשים פשוטים הדואגים למחייתם ולתפילותיהם ואינם עוסקים יתר על המידה בעניינים פוליטיים. אכן, מת'קל אבו היימן, המואזין, האחראי למסגד בבני סמואל, מצוי רוב שעות היום סמוך למרכזלית שבבעלותו וממתין למתפללים היהודים אשר יקנו ממנו מצרכים שונים, ובנו אמג'ד עוזר לנציגי רשות הטבע והגנים בעבודות שונות ובו בזמן מחליף מפעם לפעם את אביו בכירה במרכזלית המשפחה. אם כן, יש לשניהם אינטרס כלכלי בהמשך הפעילות היהודית במקום. מלבד זה, בני כפר נוספים מוכרים פירות וירקות בדוכן הממוקם ברחבת החניה בכניסה לאתר, וגם להם אינטרס שהפעילות היהודית באתר לא תיפסק כדי שיוכלו להתפרנס בכבוד.

לעומת האמור לעיל, נראה כי קבוצות מסוימות של מתפללים יהודים שפוקדות את המקום אינן מעוניינות בשמירת השקט. בשנה שהתעורר מתח בין היהודים למוסלמים בדבר השליטה במקום, לאחר הטבח שערך ברוך גולדשטיין במערת המכפלה שבחברון בפברואר 1994, ניסתה קבוצת יהודים להשתלט על כלל המבנה, והסירה את כל השלטים הכתובים בערבית במקום. היהודים אף ניסו לחבל במערכת ההגברה אשר דרכה המוסלמים קוראים לתפילה, והתקינו מזוזה כפתח המבנה. במקום גם פרצה קטטה ונפגעו בה צעיר מוסלמי, נינו של שומר הווקף, וסטודנט מהכולל היהודי.³³ לאחר פרץ אלימות זה החל המנהל האזרחי לפקח פיקוח הדוק יותר על האתר כדי למנוע חיכוכים לא הכרחיים בין יהודים למוסלמים ולשמור על קדושת המקום, בעיקר בימים של תפילות המונים. מלבד זה, קבוצת חיילים היתה ממוקמת קבוע בכניסה לאתר, וחיישנים

מתכתיים היו בשימוש כדי לברוק את כל מי שנכנס אליו. בימי שישי, בזמן תפילת המוסלמים, סגרו החיילים את הכניסה למבנה עבור היהודים, והם יכלו להיכנס למערת הקבר מכניסה חיצונית, שנפתחה במיוחד למטרה זו. עם זאת, ב־2004 נפסקה השמירה הצבאית במקום בעקבות עדות רציפה של רגיעה במתיחות וביחסים בין המוסלמים המקומיים למתפללים היהודים.³⁴

נראה כי גם בתקופה האחרונה המתפללים היהודים הפוקדים את המקום, ובעיקר קבוצת חסידי ברסלב של חוזרים בתשובה המגיעים תדיר לאתר, מעוניינים בהפרת הרגיעה היחסית השוררת במקום. על פי דבריהם של מר עומרי חסון ושל המואזין מת'קל אבו היימן, חסידי ברסלב המגיעים למקום בקבוצות בשנים האחרונות מתגרים במתפללים המוסלמים בלא כל סיבה גלויה. לעתים הם גונבים את נעלי המתפללים המוסלמים המונחות בכניסה למסגד בעת תפילתם, לעתים מרססים כתובות גרפיטי או מטילים את מימיהם בכניסה למסגד, ולעתים אף פותחים בקטטות עם המוסלמים המתפללים במקום. כן יש לציין כי על פי עדויות עובר רשות הטבע, המוסלמים הם אלו אשר לרוב מזעיקים את כוחות משטרת ישראל ומשמר הגבול, כדי להשיב את השקט למקום.³⁵

בחודש אוגוסט 2010 פרצה קטטה גדולה בין חסידי ברסלב ובין אמג'ד, בנו של המואזין, ובני הכפר שהגיעו לעזרתו. לפי דבריו של נציג רשות הטבע והגנים, החסידים, אשר ככל הנראה היו רובם שתויים, האשימו את אמג'ד על לא עוול בכפו כי גנב כסף מארנק שמצא בעת שניקה את השירותים באתר. בהמשך דבריו הוא אף טען כי אמג'ד בחר תמים וטוב לב אשר העביר את הארנק לנציגי הרשות מיד עם מציאתו, ואילו החסידים חיפשו עילה למריבה ומצאוה.³⁶ לעומת עדויותיהם של נציג רשות הטבע והגנים ושל המוסלמים בני המקום, החסידים היהודים הציגו את העניין אחרת, כפי שהוא מובא בכתבה אשר פורסמה באתר כיכר השבת:

‘הם הביטו בנו עם מבט של רצח בעיניים. זה היה יכול להיגמר בלינין’ – כך מתארים כמה בחורי ישיבה מירושלים את מה שהתרחש במהלך השבת האחרונה בקבר שמואל הנביא. [...] מספר א’, בחור שהיה עד למהומה. ‘לקראת צאת השבת, ראינו שאחד העובדים

34 ש.ש.

35 מתוך ריאיון שערכתי עם מר עומרי חסון, נציג רשות הטבע והגנים בגב' סמואל, בתאריך 16.9.2010.

36 ש.ש.

מחזיק את הארנק בידו. הוא היה ריק. בשלב הזה פנה בעל הארנק לערבי ודרש ממנו שיחזיר לו את כספו. הערבי הכחיש שלקח את הכסף וטען כי מצא אותו במתחם הקבר'. הוויכוח הפך לתגרה של ממש. הערבי, מספר א', מיהר להזעיק את חבריו – ואלה התבררו כשורת גברתנים שנראו זועמים מאוד. 'עשרות מתושבי הכפר הסמוך מיהרו לצאת אלינו כשהם מחזיקים אלות, מקלות ומוטות ברזל'. לדברי א', תושבי הכפר התנפלו על המתפללים והחלו להכות בהם עד זוב דם. [...] המתפללים נסו על נפשם. אלה שכשלו, טעמו את נחת זרועם של הערבים הזועמים שהיו בעיצומו של צום הרמדאן. 'א' מסכם: 'זו היתה חוויה מפחידה ומטלטלת. היא היתה עלולה להיגמר גם בהרוגים'.³⁷

יש לציין כי לדעת נציגי רשות הטבע והגנים ששהו במקום בעת האירוע, ידיעה זו מסולפת ואין בינה ובין האמת ממש.

גם התפתחויות אשר חלו בחודש אוקטובר 2010 מעידות שהגורמים למהומות באתר הם בדרך כלל היהודים הפוקדים אותו, ולא דווקא המוסלמים. הרשויות הישראליות האחראיות למקום החליטו, להבדיל ממה שהיה נהוג עד שנה זו, כי מיום 3 באוקטובר 2010 ייסגר המקום בשעות הלילה, ולא יהיה פתוח למתפללים במשך 24 שעות ביממה בשל לינתם והשתקעותם של דרי רחוב יהודים במערת הקבר. בתגובה הפגינו חסידי ברסלב ותלמידי ישיבות מירושלים והתנגדו להחלטה. ידיעות אשר התפרסמו באתרים חרדיים מציגות את הדברים מנקודת מבטם:

החלטת המנהל האזרחי לסגור את קבר שמואל הנביא לרשות המתפללים בשעות הערב, לא עברה בשקט מצד המתפללים. מאות בני אדם הגיעו אתמול למקום והחלו להתבצר במתחם. הם נעלו את הכניסות והחלו תוקעים בשופרות³⁸

37 דוד כהן, 'דרמה בציון שמואל הנביא: מתפללים הותקפו באכזריות', כתבה אשר התפרסמה באתר כיכר השבת ב-22.8.2010. ראו: <http://www.kikarhashabat.co.il/%D7%A9%D7%9E%D7%95%D7%90%D7%9C-%D7%94%D7%A0%D7%91%D7%99%D7%90-2.html>. (תאריך אחזור 12.10.2010).

38 דוד כהן, 'לילה בקבר שמואל הנביא: כוחות יס"מ מול המתבצרים', כתבה אשר התפרסמה באתר כיכר השבת ב-5.10.2010. ראו: <http://www.kikarhashabat.co.il/%D7%A7%D7%91%D7%A8%D7%A9%D7%9E%D7%95%D7%90%D7%9C%D7%94%D7%A0%D7%91%D7%99%D7%90.html>. (תאריך אחזור: 14.10.2010).

המאבק נגד החלטת המינהל האזרחי לסגור מדי ערב את מתחם קבר שמואל הנביא – עולה מדריגה. בפתח ישיבת שרי השביעייה, הודיע השר אלי ישי לשר הביטחון ולאוף דנגוט, כי אם לא יודיע המינהל עד הערב על פתיחת המתחם – 'אתבצר במקום יחד עם רכבות מתפללים'. מאחורי הקלעים: נסיונות תיווך של מנכ"ל המקומות הקדושים. סערה³⁹

נראה כי לא במקרה באותם ימים נתפרסמה באתר ערוץ 7 כתבה על אודות האלימות של המוסלמים כלפי היהודים במקום, הקוראת להמוני יהודים לעלות לאתר:

בפעם המי יודע כמה תקפו פורעים ערבים את חוות היחידים של ישראל אורבך במתחם קבר הנביא שמואל [...]. לדבריו [אורבך] האירועים האלימים שליוו את שנות האינתיפאדה שבו בעת האחרונה מאז הוחל בשיחות המדיניות ומאז הדיבורים החוזרים ונשנים על הקפאה ביהודה ושומרון. 'מאז ההקפאה מתקפים אותנו כאן בסוג של אינתיפאדה', הוא אומר [...]. לדבריו שכניו בכפר הסמוך אינם אלא אנשי חמאס שבשנות האינתיפאדה ראה אותם יוצאים בכגדים מנומרים לפעילות טרור, [...] בדבריו מזכיר אורבך את עברו של הכפר נבי סמואל ככפר שממנו יצאו הלוחמים האכזריים ביותר נגד חיילי צה"ל, ולטעמו רוח זו עוד נותרה בהם. 'אנחנו מעבירים את קבר שמואל לערבים אחרי שהעברנו את קבר יוסף', הוא מזהיר וקורא: 'אני קורא ומתחנן לעם ישראל שיבואו לכאן, תעלו להר. זה המקום הקדוש שעוד נותר לנו. בואו לכאן באלפים', ולמי שסיפורי ההתמודדות של אורבך עם שכניו מרתיעים אותו, הוא מרגיע: 'אין מה לפחד. שלוחי מצווה אינם ניזוקים. בואו אל ההר כדי לשמור עליו'.⁴⁰

אמנם דבריו של אורבך קיצוניים, אך הם מייצגים את דעותיהם ואת מגמתם של רבים השואפים לבלעדיות יהודית בשטחים שמעבר לקו הירוק, ובהם נבי סמואל.

יש להדגיש כי מעוררי המהומות במקום הם בעיקר קבוצות חסידי ברסלב החוזרים בתשובה המגיעים אליו, ולא אנשי הכולל הלומדים והמלמדים בו דרך

39 הנן ויזנטל ויוסי כץ, אלי ישי מאיים: 'אתבצר במתחם קבר שמואל הנביא, אם המקום לא יפתח', כתבה שהתפרסמה באתר בחדרי חרדים, 5.10.2010. ראו: <http://www.bhol.co.il/article.aspx?id=20203> (תאריך אחזור: 14.10.2010).

40 שמעון כהן, 'מאות פורעים הציתו את החוה נבבי סמואל', כתבה שהתפרסמה באתר ערוץ 7, 5.10.2010. ראו: <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/209810> (תאריך אחזור: 14.10.2010).

קבע. לדברי מר עומרי חסון, לאנשי הכולל יש אינטרס בשמירה על השקט היחסי, שכן לדבריו 'אם הם יעוררו מהומות, יזרקו אותם מכאן'. מלבד זה, גם מת'קל אבו היימן ובנו בעלי אינטרס לשמור על לקוחותיהם היהודים ועל פרנסתם, וייתכן כי זו הסיבה שהם נוהגים בחביבות כה רבה כלפי היהודים הפוקדים את המקום, גם לאחר מעשי האלימות כלפיהם. עם זאת, כל קבוצה נוקטת מהלכים העשויים לקדם אותה בבלעדיות על המקום או ב'תקיעת יתדות', גם בלא מעשי אלימות. כך למשל על קרוואן אחד הניצב לפני העלייה למסגד מצוי השלט: 'כולל שמואל הנביא', ומאה מטרים ממנו קיימת כתובת בערבית על הקיר: 'הרשות האוטונומית הפלשתינאית – בית-ספר יסודי'.

גם מר משה מויאל, שכבר 25 שנה מנהל את הכולל המצוי באתר, טוען כי השקט היחסי והיחסים באתר בין היהודים למוסלמים מונעים ממערכות אינטרסים של כל צד ולא מכבוד הדדי או מרצון דו-קיום. לדבריו, היחסים במקום מושגתים על הבלגה ולא על כבוד, שכן לדידו המוסלמים מבליגים על מעשיהם של היהודים בשל האינטרסים שלהם ובשל כפיפותם לרשויות היהודיות, ובו בזמן בני הכולל במקום מבליגים על מעשי המוסלמים בשל רצונם להמשיך וללמוד, אף שהיו מעדיפים כי לא יהיו כלל מוסלמים באתר. עוד הוא טוען שהאינטרס של בני המקום המוסלמים מונע לא רק משיקולים כלכליים אלא אף משיקולים פוליטיים, שכן לדעתו המוסלמים בעלי אינטרס לשמור על שקט יחסי כדי שממשלת ישראל לא תשלול מהם את הזכות להתפלל במקום.⁴¹ דבריו של מנהל הכולל מתארים את מארג היחסים הקיים בנבי סמואל, הרחוק מרחק שנות אור ממצב של דו-קיום אמתי בין שתי האוכלוסיות המתפללות באתר.

סיכום

במאמר זה ביקשתי להראות כי רקמת היחסים בין היהודים למוסלמים בנבי סמואל מורכבת ועדינה וכי אי אפשר לכנות את המצב השורר באתר 'דו-קיום', כפי שטענו בן דב ורייטר. ראינו כי אף שבנבי סמואל שורר שקט יחסי לעומת מקומות אחרים אשר בני דתות שונות מתפללים בהם, כגון מערת המכפלה או הר הבית, ההיסטוריה של המקום, מראשית הפעילות בו עד ימינו, רצופה

41 מתוך ריאיון שערכתי בנבי סמואל עם מר משה מויאל, מנהל הכולל באתר, ב-29.9.2010.

מאבקים וקונפליקטים על הבעלות והשליטה עליו, וכי הקונפליקטים בנבי סמואל סמויים וקיימים מאז 1967 מתחת לפני השטח, אך לעתים הם זוקפים את ראשם אל מעל פני האדמה וגורמים מהומות.

עוד ראינו כי למרות הקיום המתמיד של המתחים והקונפליקטים במציאות הישראלית בין היהודים למוסלמים, למתפללים הקבועים, כגון בני הכולל ומואזין המסגד בעל המרכולית, אינטרס רב בשמירה על השקט באתר. כפי שטען מנהל הכולל, היחסים במקום בין היהודים למוסלמים מושגתים לא על כבוד אלא על מדיניות של הבלגה, כדי לשמר את הרגיעה היחסית המשרתת את שני צדי המתרס. עם זאת, על פי עדויות, בשנים האחרונות קבוצות של יהודים חסידי ברסלב המגיעות אל האתר לשם לימוד ותפילה הן הגורמות העיקריות להפרת השקט באתר; הן נוקטות פעולות של ונדליזם, השחתה ואלימות כלפי המוסלמים המתפללים בו. אף על פי כן, לרוב השקט היחסי שב אל כנו גם לאחר פעולות אלו מצד המתפללים היהודים, בין היתר בשל מדיניות ההבלגה של המוסלמים במקום, אשר כפי שטען נציג רשות הטבע והגנים, הם אנשים פשוטים ששואפים לשמור על הקיים, לפרנס את משפחתם ולהתפלל במסגדם. כן יש לציין כי אף שמאז 2004 אין במקום יחידה צבאית השומרת על הסדר באופן רציף, כוחות משמר הגבול ומשטרת ישראל מוזעקים לעתים קרובות לאתר, ובדרך כלל על ידי המתפללים המוסלמים, כדי להרגיע את הרוחות האלימות המתעוררות בקרב החסידים היהודים. אם כן, השקט היחסי הקיים באתר נשמר בזכות כוחות הביטחון המוזעקים לעתים למקום ובזכות הפיקוח הקיים באתר, בשילוב האינטרסים השונים שיש לבני המקום בשמירה על השקט. למרות כל האמור לעיל, אדם המבקר בנבי סמואל יבחין לרוב במחזה נדיר ומרשים בתוך המציאות הישראלית והסכסוך הישראלי-פלשתינאי: יהודים ומוסלמים מתפללים זה לצד זה, ללא חציצה או אבטחה כבדה. באחד מביקוריי באתר בחול המועד סוכות נגלה לעיניי מחזה מצודד: בין מואזין המסגד בעל המרכולית ובין אחד החסידים היהודים התנהלה שיחה נעימה וקולחת, בעודם יושבים ושותים קפה 'ערבי' מתחת לסוכה. מחזה זה מאגד בתוכו לדידי את מורכבות מערכת היחסים בין בני שתי הדתות במקום. מערכת יחסים אשר מצד אחד המתחים הפוליטיים בין הישראלים לפלשתינאים מראים בה את אותותיהם בסמוי או בגלוי במאבק על השליטה, ומצד אחר הרצון לחיות חיים שלווים ופשוטים פורץ קדימה בכל עת, בעודו נתמך במערכת אינטרסים ענפה המשמרת את השקט היחסי השורר בנבי סמואל.